

ТЕМА 11. РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ В НІМЕЧЧИНІ

- 1. Суспільний і державний лад Німеччини періоду ранньофеодальної монархії (10-12 ст.).**
- 2. Особливості суспільного і державного ладу Німеччини в період територіальної роздробленості (13-19 ст.)**
- 3. Державний лад Німеччини після падіння Священної римської імперії і до утворення Німецької імперії.**
- 4. Державний лад Німецької імперії.**
- 5. Державний лад Німеччини періоду Веймарської республіки (1918-1933).**
- 6. Державний лад фашистської Німеччини (1933-1945)**
- 7. Державний лад ФРН (1946-1990)**

1. Суспільний і державний лад Німеччини періоду ранньофеодальної монархії (10-12 ст.).

Німецька держава виникла в результаті укладення Верденської угоди 843 року, яка оформила розпад Франкської держави і утворення на її східних землях нової держави – Східно-франкського королівства.

Розвиток Німеччини значною мірою відрізнявся від розвитку інших західних країн, наприклад Франції і Англії. Така різниця була пов'язана з декількома факторами, основними з яких були наступні:

- Німеччина, як самостійна держава, виникла на землях п'яти основних племінних герцогств (Франкенія, Саксонія, Швабія, Баварія, Лотарингія), які відрізнялися між собою як в етнічному, так і суспільно-економічному плані.
- Процес феодальної роздробленості в Німеччині носив незворотній характер. Основною тенденцією розвитку країни була децентралізація.
- Починаючи з 13 століття, історію Німеччини можна розглядати як історію її складових територіальних князівств.
- Основними рисами державного ладу країни була парламентська форма правління та федеративна форма устрою.

- Основні етапи становлення середньовічної західно європейської країни (ранньофеодальна монархія, станово-представницька монархія, абсолютизм), можна спостерігати на в рамках цілої держави, а на рівні окремих її складових герцогств та інших територіальних володінь.

Особливості суспільного ладу. Розвиток феодалізму проходив у різних німецьких герцогствах нерівномірно. У 11-12 ст. в країні сформувались наступні основні класи:

1) Військово-рицарський стан, до якого належали представники родової та служилої аристократії. З часом з представники цього стану, об'єднавшись з найбільш могутніми представниками церкви, утворили стан територіальних князів. Об'єднуючим фактором цього стану була об'єктивна незацікавленість у централізації Німеччини і послаблення королівської влади в державі.

2) Середнє і мілке рицарство. До складу цього стану належали мілко помісні дворяни, верхівка вільного селянства та міністеріали (вільні слуги короля, які виконували адміністративні повноваження)

Феодальне дворянство і духовенство було розділено по ієрархічному принципу на так звані щити (ранги). Так, одна з основних пам'яток феодального права "Саксонське зеркало" називає сім військових щитів.

3) Селянство в Німеччині розділялося на дві категорії: вільні і невільні. Категорія особисто вільних селян складалася з чиновників (держателі панської землі, які повинні були виплачувати йому грошову плату), та орендаторів (які отримували землю тимчасово).

4) Жителі міст. Починаючи з 10 століття, спостерігається зріст будівництва укріплених фортець, які з часом перетворюються на міста. Таким чином виникає особлива категорія населення – жителі міст, правовий статус яких відрізнявся від наведених вище класів.

Однією з особливостей суспільного ладу Німеччини була відсутність виділення духовенства у окремий стан і інтеграція його у стан територіальних

князів. Останнє було пов'язано з активним наділенням духовенства з боку короля землею, і, як результат, посиленням його залежності від останнього.

Державний лад. В 10-12 столітті Німеччина являла собою відносно єдину державу. Слабкий розвиток феодалізму, зовнішня загроза та активна політика централізації перших королів сприяли тимчасовому посиленню центральної влади. Разом з тим відсутність етнічної єдності, слабкі економічні зв'язки між окремими герцогствами характеризували єдність цієї держави як відносну.

Однією з характерних рис цього періоду було значне територіальне розширення держави і ведення завойовницьких воєн. Апогеєм цього процесу було приєднання до Німеччини Північної і Центральної Італії, Чехії, Бургундії і утворення в 962 році Священної римської імперії, імператором якої було проголошено короля Німеччини. Утворення нового державного утворення мало ряд важливих наслідків. Так новоутворена імперія вважалася правонаступницею Франкської держави і та Західної Римської Імперії, що значно посилювало статус імператора як по відношенню до князів Німеччини, так і монархів інших європейських держав. Був оголошений дуумвірат вищої влади в імперії: світську владу уособлював імператор, а духовну – Папа, при цьому домінував імператор. Проголошення утворення імперії дало можливість імператору активно вмішуватися у церковні справи, в тому числі призначати єпископів.

Центром вищої державної влади в країні був королівський, а згодом імператорський двір. До нього належали окрім імператора і члени його родини, міністеріали, чиновники, слуги, які складали урядовий апарат. Апарат зберігав риси двірцево-вотчинної системи управління. Імператор обирався на зібранні феодалів. Однією з особливостей державного ладу Німеччини цього періоду була відсутністю столиці держави, і міграція імператора разом із двором по території країни.

Найвищими сановниками у королівській адміністрації були стольник, чашник, камерарій, капелан, дворецький та канцлер. Останній був найвищою

посадовою особою, і управляв майже всіма галузями в апараті. Найвищою посадовою особою, яка здійснювала управління двором був дворецький.

У політичному житті країни велику ролі відігравали зібрання феодалів, які обирали і усували з посади королів, визначали їх компетенцію, вступали у переговори з Римом, призначали на вищі посади, надавали земельні володіння тощо.

В 11 столітті було засновано королівську раду, яка складалася з вищих представників знаті і розглядала найбільш важливі питання в державі.

Система місцевих королівських органів управління в імперії майже не склалася. Поступово племінні герцогства та князівства перетворюються на окремі територіальні володіння, в яких влада належала місцевому правителю, слабо залежному від центру. Власники крупних феодалських вотчин, отримуючи імунітетні права перетворилися на князів, які часто лише формально визнавали сюзеренітет короля. Тимчасове посилення влади короля на містах слід пов'язувати з розширенням церковної юрисдикції, яка полягала у поширенні влади єпископів на значні території в рамках князівств, а також передання ряду судових функцій в межах цього округу до рук вищого духовенства. Таким чином в межах князівств були створені самостійні церковні округи, безпосередньо підпорядковані імператору.

2. Особливості суспільного і державного ладу Німеччини в період територіальної роздробленості (13-19 ст.)

Суспільний лад Німеччини цього періоду характеризувався певними змінами, по відношенню до попереднього етапу її розвитку. Особливістю суспільного ладу була відсутність єдиної васально-ленної ієрархії в межах цілої країни. Сформувалися два основні стани в рамках цілої країни: імперські чини та земські чини. До перших належали імперські князі, імперські рицарі та представники імперських міст; до других – дворяни і духовенство князівств та жителі князівських міст.

Клас феодалів зазнав певних структурних змін: у його складі формується дві основні категорії: вища аристократія (курфюрсти та князі) та нижче дворянство і рицарство. З часом зникає середнє дворянство, представники якого або перетворюються на володарюючи князів, або стають нижчими рицарями.

Подібна диференціація відбувається і серед духовенства, яке розділяється на вище, яке перетворюється на князів і нижче, представники якого близькі у статусі до вільних селян і міщан.

У містах виділяються три основні соціальні групи – міський патриціат, представники якого обіймали всі вищі посади в управлінні, бюргерство (т.з. „середній клас”, ремісники, майстри тощо), плебс – (наймані працівники тощо). Окрім цього спостерігається диференціація самих міст на імперські (безпосередні васали імператора), вільні (які не сплачували податків і користувалися повним самоуправлінням), князівські (статус яких визначався князем).

В положенні залежних селян відбулися значні зміни, які виразилися у послабленні кріпосної залежності. Сформувалися три основні групи селян: орендатори, які за плату наймали від феодала його землю і могли видавати її у піднайм; прикріплені до землі селяни, які мали виконувати ряд чітко визначених повинностей; особисто залежні селяни, які відбували повинності, що не були чітко визначеними.

Важливою особливістю державного ладу Німеччини цього періоду був поступовий розпад її на окремі територіальні володіння, які зберігали майже повну незалежність. Процесу розпаду сприяли наступні чинники:

- 1) Надання привілеїв світським магнатам у обмін на підтримку у завойовницьких походах проти Італії. Отримання великої кількості привілеїв в свою чергу сприяло перетворенню окремих феодалів на фактично незалежних від центру володарюючи князів.
- 2) Посилення влади вищих церковних посадовців і перетворення їх у князів, які поступово перетворились у противників королівської влади і централізації.

- 3) Невдалі військові кампанії проти Італії, які мали на меті інтегрувати її територію в державний організм Німеччини, але фактично лише виснажили ресурси імператора, який не лише повністю не завоював Італії, але й значно послабився у самій Німеччині.
- 4) Відсутністю серйозної зовнішньої небезпеки, яка би виступила консолідуючим фактором.
- 5) Імператорська влада не змогла укласти союзу з містами і перетворити їх на своїх союзників.

Феодална роздробленість була закріплена Золотою буллою 1356 року. Згідно з цим документом, глава держави – імператор Священної Римської Імперії та король Німеччини обирався колегією семи курфюрстів, найвищих світських і духовних феодалів. Визнавалася повна незалежність курфюрстів від імператора в межах їх володінь. Імператор також зобов'язувався не втручатися у справи окремих територіальних володінь. У межах власних володінь князі отримали всі права самостійних суверенів. Було проголошено, що імперія є політичною організацією суверенних князів. Імперія зберігалася як символ єдності німецької нації.

Таким чином главою держави залишався імператор, який обирався та міг бути усунений з посади Колегією курфюрстів. Його влада була слабкою. Йому не належали майже жодні центральні засоби і інструменти: не було загального війська, а також і суду.

Вище управління країною здійснювалося Колегією курфюрстів, які обирали імператора і були його найвищими радниками. Курфюрсти володіли абсолютним суверенітетом у межах власних земель і збиралися для вирішення найбільш вадливих загальних справ.

Імперським представницьким органом був рейхстаг, який складався з трьох курій: Колегії курфюрстів, колегії князів (до якої входили глави територіальних князівств) та колегії міст (до якої входили бургомістри імперських міст. До компетенції рейхстагу належало встановлення миру між князівствами, організація загальних військових дій, питання війни і миру з

іншими державами, обкладання імперськими повинностями, територіальні зміни в імперії, творення імперського права. В перервах між засіданнями рейхстагу імператору за участю членів королівської ради належало право видання указів, які підлягали обов'язковому затвердженню рейхстагом. Серед особливостей в структурі рейхстагу слід відзначити відсутність в його складі представників т.з. третього стану та не утворення окремої колегії духовенства. Рейхстаг виступав одночасно як імперський представницький орган та як орган представництва окремих земель.

В кожному з територіальних князівств було побудовано власний апарат управління. Починаючи з 14 століття, спостерігається трансформація окремих князівств у станово-представницькі монархії. На чолі окремої землі стояв як правило монарх, влада якого передавалася у спадок. В якості дорадчих та адміністративних органів при монархові діяли різноманітні ради, до складу яких входили його найближчі родичі, наближені чиновники тощо. Окрім цього в кожній із земель діяли ландтаги – представницькі органи, до складу яких входили представники дворянства, духовенства та міст. До компетенції ландтагів у різні періоди належали різні питання: визначення складу монаршої ради, обрання глави князівства при виродженні правлячої династії, надання згоди на оголошення війни, вирішення деяких церковних, військових та поліцейських справ, затвердження нових податків. Окрім цього певний проміжок часу ландтаги виступали найвищою судовою інстанцією в рамках князівства. Таким чином, ландтаги частково обмежували владу монарха, однак останній, спираючись на дворянство і духовенство, майже завжди використовував його у власних цілях.

В період з 16 по 18 століття в князівствах Німеччини поступово встановлюється абсолютизм. При цьому виділяються дві найбільш потужні країни - Прусія і Австрія - які значно відрізнялися між собою за побудовою державного апарату і з часом вступили у боротьбу між собою за домінування в Німеччині. Прусія утворилася на початку 17 століття на землях Східної Німеччини, Північної Польщі та Прибалтики. Вона являла собою класичний

приклад занадто централізованої військово-поліцейської держави. Особливою ознакою державного апарату цієї країни була воєнізація всіх структурних підрозділів державного апарату при майже повній відсутності будь-яких форм самоврядування. Австрія на відміну від Пруссії не являла собою суворо централізованої держави. Початок її формування слід рахувати починаючи з 13 століття, з часу зайняття престолу Австрійського герцогства династією Габсбургів. Поступово відбувалося територіальне розширення країни, шляхом зайняття престолів різних держав правлячою династією. З 15 століття герцоги Австрії стають незмінними імператорами. Таким чином, Австрія являла собою багатонаціональну монархію, зі збереженням певних форм самоврядування і автономності в окремих її частинах.

Судова влада. Розвиток цієї гілки влади характеризується ростом кількості феодальних судів і де дальшим розширенням сфери їх компетенції. Разом з тим, в країні паралельно існували церковні суди, юрисдикція яких поширювалася на духовенство та на категорії справ в сімейному і спадковому праві. Третім видом судових установ були міські суди, які обиралися місцевим населенням і здійснювали судочинство на території міста.

З укріпленням князівської влади в окремих територіях утворилися вищі суди князівства, які здійснювали в якості апеляційної інстанції перегляд справ, рішення по яким було винесено нижче стоячими судами.

На рівні імперії діяла єдина судова установа – імперський суд.

3. Державний лад Німеччини після падіння Священної римської імперії і до утворення Німецької імперії.

Цей період хронологічно охоплює 1806-1871 роки і найбільш характерною рисою для нього намагання об'єднати німецькі землі в складі одного державного організму. Найбільш частою формою такого об'єднання в цей час були союзи. Період також характеризується перманентною боротьбою між Австрією і Пруссією за домінування в Німеччині.

На початку 19 століття Священна римська імперія лише формально являла собою єдину державу, до складу якої входило більше трьохсот феодалних володінь, які володіли майже повною незалежністю. Імперія була об'єднана не стільки економічним чи політичним факторами, а культурною та мовною єдністю її народів.

В 1806 році в результаті завойовницьких воєн Наполеона Священна римська імперія розпалася. Під впливом завойовників було значно змінено політичну карту тогочасної імперії: ліквідовано велику кількість невеликих земель, територія яких, як правило, включалася до складу залежних від Наполеона держав. Була збільшена територія Бадену, Баварії, Вюртембергу, Саксонії. Окрім цього було утворено достатньо крупне Вестфальське королівство. В цьому ж році було утворено Рейнський союз, в якому об'єдналися 16 незалежних держав, число яких з часом збільшилося. Союз виник як конфедерація монархій, які не позбавлені державного суверенітету, однак по суті всі його учасники визнавали сюзеренно-васальні відносини з Францією. Рейнський союз оголосив про свій вихід зі складу Священної римської імперії, внаслідок чого вона розпалася. У державах союзу було введено ряд прогресивних змін: скасовано станові привілеї та особисту кріпосну залежність, реорганізовані судова та правоохоронна системи, введено цивільний кодекс Франції тощо. В цілому державний лад та правова система цих країн була перебудована по зразку наполеонівської Франції.

З розпадом імперії Наполеона, на Віденському конгресі 1815 року було прийнято Союзний акт, яким оголошувалось про створення конфедеративного державного утворення під назвою Німецький союз. До складу союзу увійшли 35 суверенних монархій – королівств, князівств, герцогств тощо та чотири вільних міста (Гамбург, Бремен, Любек, Франкфурт). Найбільш впливовою державою, яка управляла союзними справами, була Австрія. Однак до складу союзу входили також і інші впливові країни, перш за все Прусія, що спричинило подальшу боротьбу між ними за домінування в союзі. Всі держави-учасниці союзу зберігали свою незалежність.

Характерною рисою побудови державного механізму Німецького союзу була відсутність єдиного законодавства, дипломатичних та фінансових органів. Єдиним загальним правлячим органом був Союзний сейм, який складався із уповноважених всіх німецьких держав-членів союзу і мав вирішувати спільні питання. Сейм засідав у повному складі (69 чоловік) або у вузькому складі (17 представників найбільш потужних держав). Однак всі рішення мали прийматися консенсусом, що спричинило майже повне блокування роботи Сейму, оскільки представники від кожної з країн відстоювали свою думку. Головування на Сеймі належало представникові Австрії.

Основною метою Німецького союзу було недопущення „рецидиву Наполеона”. Однак, держави-переможниці у війні проти наполеонівської Франції не були зацікавлені у створенні сильної німецької держави у центрі Європи. Зрештою, Німецький союз показав свою неспроможність завершити об'єднувачий процес країн.

Одним з важливих рішень, які були прийняті в процесі роботи Німецького союзу, було рішення про необхідність прийняття конституцій в союзних державах. В період між 1816-1847 роком в більшості країн членів Німецького союзу було прийнято конституції, які були майже ідентичними за змістом. Основні риси конституцій:

- 1) Майже всі конституції приймалися у формі дарованих хартії;
- 2) главою держави вважався монарх, особа якого була недоторкана і священна;
- 3) найвищим представницьким органом в країнах визнавався двопалатний ландтаг, який разом з монархом здійснював функцію законотворчості.
- 4) головним органом виконавчої влади визнавався уряд, який складався з призначених монархом і відповідальних перед ним міністрів.
- 5) усі конституції містили обмежений перелік демократичних прав і свобод, однак не передбачали правових гарантій їх здійснення.

В тридцятих роках 19 століття в Німеччині виникає ряд нових союзних утворень, наприклад Митний союз, які були певною мірою замінити інертний Німецький союз і прискорити об'єднання країни.

В 1848 році в Берліні (столиці Пруссії) відбулася буржуазно демократична революція, основною метою якої було пом'якшення положення залежного селянства, створення умов для розвитку буржуазії, обмеження влади монархії тощо. Революційні події відбулися і в інших німецьких країнах. В результаті кризової ситуації правителі цих країн дали згоду на скликання у Франкфурті все німецького установчого зібрання, метою якого було оголошено прийняття єдиної федеральної конституції. Однак скликані збори, виробивши доволі прогресивний проект, не ухвалили його.

Враховуючи ситуацію, що склалася в країні, пруський уряд був змушений піти на поступки населенню і скликати Зібрання для прийняття Конституції. Оскільки вибори до установчого органу були проведені за куріальною системою то більшість міст у парламенті отримали представники заможних верств перш за все чиновництва тощо. В 1850 році була прийнята конституція, яка в цілому відповідала наведеним вище характеристикам.

Важливою подією в історії Німеччини була Прусько-австрійська війна, яка закінчилася в 1866 році перемогою Пруссії. Внаслідок цієї перемоги територія Пруссії значно розширилася і до її складу було включено ряд країн (Ганновер, Гессен-Кастель, Франкфурт, Нассау тощо.). Пруссія усунула Австрію від лідерства у об'єднавчому процесі і сама зайняла це місце.

Наступним етапом на шляху об'єднання Німеччини було створення нової конфедеративної держави – Північно німецького союзу. До складу союзу увійшло 28 країн північної, східної, південної і західної Німеччини. Однак ряд країн, які раніше об'єднувалися у складі Німецького союзу, до нового утворення не увійшли. Мова йде перш за все за Австрію та близькі до Франції Баден, Вюртемберг і Баварію. В новій державі була прийнята Конституція 1867 року, яка визначила, що президентом союзу є король Пруссії. Президент наділявся всією повнотою виконавчої влади та рядом інших важливих повноважень. Створювався загальносоюзний представницький орган на основі загального виборчого права Рейхстаг, який наділявся виключним правом введення податків та вирішував інші питання в сфері законодавства.

Безпосередньо повноваження виконавчої влади здійснював призначуваний пруським королем канцлер. При цьому не передбачалося створення колегіального органу у складі міністрів, а діяли лише окремі відділи підпорядковані канцлерові.

Таким чином провідна роль у об'єднавчому процесі в Німеччині належала Пруссії.

4. Державний лад Німецької імперії.

В 1870 році розпочалася франко-пруська війна, переможцем в якій стала Пруссія. Внаслідок цього відкрилася можливість до приєднання до Північно німецького союзу південних та західних земель Німеччини і утворення нової держави під зверхністю Пруссії. Приєднання Баварії, Бадену, Вюртембергу було оформлено договорами. Після приєднання було проголошено про створення Німецької імперії, а король Пруссії став імператором.

В 1871 році була прийнята Конституція Німеччини. Згідно цього документу до складу новоутвореної імперії увійшли 22 монархії та декілька вільних міст. Держави, які стали складовими імперії, були наділені незначною самостійністю у політичній та економічній сферах, яка постійно скорочувалася. Однією з найбільш важливих ознак конституції була відсутність навіть декларування принципу народного суверенітету. Встановлювалось що законодавча і виконавча влади здійснюються від імені імператора. Окрім цього в конституції не містилося норм, які б регулювали права і свободи людини і громадянина. У відповідності з Конституцією в імперії встановлювалася федеративна форма державного устрою.

Главою держави був імператор, який одночасно виступав в якості короля Пруссії. Імператор вважався безпосереднім керівником виконавчої влади, верховним головнокомандувачем збройних сил імперії, призначав канцлера та вищих посадових осіб імперського апарату, здійснював безпосереднє керівництво усім апаратом імперії. Йому також належало право розробки та промульгації законів, нагляду за їх виконанням. Глава держави був наділений

правом оголошувати військовий стан у будь-якому суб'єкті федерації. Імператор скликав представницькі органи імперії та здійснював їх розпуск. Ряд повноважень глави держави було обмежено необхідністю надання згоди на їх здійснення з боку парламенту: оголошення війни і миру, укладання договорів з іншими державами тощо. Як король Пруссії імператор призначав членів верхньої палати імперського парламенту від цієї країни. Однією з особливостей слід відзначити відсутність права вето у імператора на прийнятий обома палатами закон.

Найвищим органом законодавчої влади було федеральне зібрання, яке складалося з двох палат: рейхстагу та бундесрату. При цьому рейхстаг представляв населення імперії в цілому, а бундестаг, який був союзною радою, представляв інтереси суб'єктів федерації. До компетенції імперського законодавчого органу належало прийняття законів у сферах армії та флоту, зовнішніх справ, митних відносин та торгівлі, пошти, телеграфу, залізниць, судохідства тощо. Рейхстаг обирався за допомогою загальних виборів при таємному голосуванні. У виборах могли брати участь особи, що досягли віку 25 років та відповідали ряду цензів, в тому числі майнових. Особливістю структури бундестагу було застосування принципу нерівного представництва від земель. Так, кількість місць в цьому органі залежала від території, населення, військової сили окремого суб'єкта федерації. Внаслідок застосування таких засад побудови бундестагу Пруссія отримала 17 місць із 58 можливих і встановила майже повний контроль за діяльністю цього органу. У розподілі повноважень між палатами у складі парламенту перевагу мала верхня палата. Бундестаг володів правом вето на законопроекти прийняті нижньою палатою, видавав адміністративні приписи щодо введення законів у дію, разом з імператором вирішував конфлікти між суб'єктами федерації, за згодою останнього міг розпустити нижню палату.

Конституція визначала перевагу імперських законів над законами окремих земель.

Виконавча влада в імперії здійснювалась Канцлером, який уособлював імперський уряд. Особливістю побудови структури апарату імперської виконавчої влади був його одноосібний характер. Канцлер вважався єдиним офіційним представником виконавчої влади, а також виступав в якості голови бундестагу. До його компетенції належало керівництво усіма органами імперського апарату, що спричинило його перетворення на фактично другу особу за ступенем впливу у імперії. Міністри, які призначалися імператором не творили уряд, а були заступниками канцлера по окремих галузях. Німецька конституційна модель, особливо стосовно розмежування владних повноважень та структури вищих органів, значно відрізнялась від англійської та французької моделі парламентської монархії. Так, на уряд Німеччини, уособлений Канцлером, Конституція фактично не накладала майже жодної відповідальності за його діяльність. Канцлер зобов'язаний щорічно звітувати перед парламентом про витрату імперських коштів, однак останній по наслідкам звіту не міг приймати резолюції, яка би усувала канцлера з посади. Німецький уряд був підконтрольний і підзвітний виключно імператорові.

Окрема глава конституції визначала військові питання. Так вводилася загальна військова повинність для осіб чоловічої статі, що досягли двадцяти років на семирічний термін. На всій території імперії вводилося пруське військово-законодавство, яке мало прискорити створення єдиних збройних сил підпорядкованих імператору. Окремо слід зазначити про включення норми, яка дозволяла використання збройних сил в якості поліцейських загонів.

В цілому новоутворена держава значно відрізнялася від решти європейських держав (перш за все Англії і Франції) за політичними та соціально-економічними засадами, закріпленими в конституції. Прийнятий основний закон дав можливість імператору і канцлеру, при підтримці бундестагу, фактично узурпувати владу і встановити в країні режим військової диктатури. Після утворення імперії в Німеччині пройшов значний економічний зріст, який вивів її у європейські лідери. Могутність, досягнута Німеччиною за короткий термін та історично закладена агресивність у зовнішній політиці,

спричинили бажання цієї країни поширити свій вплив на решту Європи і розширити власну територію за рахунок інших країн. Однак розв'язана разом з Австро-Угорщиною та союзниками перша світова війна не була вдалою для Німецької імперії, яка зазнала поразки. Внаслідок цього країна втратила значні економічні ресурси, була позбавлена ряду територій, монархія перестала існувати і в країні була проголошена республіка.

5. Державний лад Німеччини періоду Веймарської республіки (1918-1933).

Восени 1918 року в Німеччині виникла революційна ситуація, яка була спричинена поразками німецьких військ на фронтах і складною соціально-економічною ситуацією. По країні прокотилася хвиля революційних виступів і зрештою в листопаді 1918 року імператор зрікся престолу і в країні була оголошена республіка. Після тимчасового переходу влади до рук створених рад робітничих, солдатських і матроських депутатів в 1919 році в м. Веймарі було скликано Установчі збори, які мали прийняти нову конституцію Німеччини.

Нова конституція була прийнята в липні 1919 року і містила в собі принципово нові концепції порівняно з конституцією 1871 року. Так вперше до тексту основного закону було вміщено положення про народний суверенітет та народну єдність, проголошувалися принципи свободи і соціальної справедливості. Окрім цього у другому розділі містилися основні права і свободи громадян у політичній, соціально-економічній, особистій галузях. Конституція вводила класифікацію прав на особисті (право на життя і недоторканість, права національних меншин, презумпція невинності особи), суспільні (право на об'єднання), релігійні, освітні, господарські (трудові), соціальні права.

Згідно з конституцією Німеччина перетворювалась з конституційної монархії на республіку, з федеративним устроєм. Тим не менше назва „Німецька імперія” зберігалася. Було встановлено, що нова держава базується не на „союзи династій”, а на союзі суб'єктів федерації, статус яких було змінено з „союзних держав” на землі.

Главою держави проголошувався президент, який обирався за допомогою прямих виборів терміном на 7 років. Главі держави приділялася роль позапартійного арбітра, який мав сприяти встановленню стабільності в суспільстві, який мав виступати важливим чинником стримання абсолютизму парламенту. Конституція приділяла досить широке коло повноважень президенту, як главі держави, а також у сфері виконавчої влади. Президент:

- Призначав і звільняв канцлера
- За поданням канцлера призначав імперський уряд, вищих посадових осіб країни
- Був верховним головнокомандувачем
- Представляв країну у міжнародних відносинах, укладав договори
- Володів правом помилування
- У випадку загрози конституційному ладу чи порушень громадської безпеки і порядку він міг вводити надзвичайний стан, при якому дозволялось тимчасово відходити від додержання прав і свобод
- Вирішував спори між палатами стосовно законопроектів
- Володів правом розпуску рейхстагу

Згідно з конституцією вища законодавча влада належала рейхстагу, який був органом народного представництва. Однак фактично вона здійснювалася двопалатним парламентом: рейхстагом і рейхсратом. Рейхстаг обирався за допомогою загальних прямих виборів терміном за пропорційною системою. Рейхсрат був палатою територіального представництва, яка складалася з представників земель. Кожна з земель отримувала кількість голосів, яка була пропорційна кількості жителів, що проживали на її території. Однак з метою обмеження впливу окремих земель вводилась заборона отримувати більше 2/5 місць у верхній палаті.

Законодавча компетенція в Німеччині була розділена на три сфери: виключна компетенція федерація, сфера переважного федерального законодавства (у якій землі могли приймати закони, якщо ці питання не були

врегульовані імперським законодавством), сфера законодавства суб'єктів федерації. Також було встановлено принцип переваги федерального над земельним законодавством. До сфери виключної компетенції федерації відносились питання зовнішніх зносин, громадянства, митне право, оборона, пошта і телеграф, федеральні податки тощо. До сфери переважного федерального законодавства належали цивільне і кримінальне право, судоустрій, торгівля, промисловість, утворення об'єднань громадян, визначення порядку реалізації свободи слова, друку, об'єднань тощо. Окрім цього федерація могла приймати обов'язкові до виконання основні принципи законів, які мали розроблятися землями: в сфері освіти, культури, релігії тощо. До сфери компетенції земель належало незначне коло питань у сфері місцевого оподаткування, доріг і комунікацій, санітарної медицини тощо.

Законодавчий процес. Правом законодавчої ініціативи володіли депутати рейхстагу і уряду, за погодженням з рейхсратом. Будь-який законопроект віднесений до сфери федерації спочатку розглядався рейхстагом, а потім передавався на затвердження рейхсрату. Останній міг застосувати право вето і відправити законопроект на повторний розгляд. Рейхстаг долав вето при повторному прийнятті законопроекту кваліфікованою більшістю голосів. Необхідно також зазначити, що в деяких випадках (при прийнятті бюджету) рейхсрат міг вносити поправки у проект ухвалений рейхстагом.

У випадку виникнення спору щодо законопроекту питання передавалося на розгляд президента, який міг оголосити референдум по скасуванню прийнятого рейхстагом закону.

Окремим важливим повноваженням рейхстагу слід назвати право винесення питання дострокового позбавлення повноважень президента на референдум та право ініціювати процедуру імпічменту президента, канцлера та будь-якого міністра.

Вищим органом виконавчої влади в країні був імперський уряд, який призначався президентом без обов'язкової участі складу більшості в парламенту. Однак уряд потребував затвердження його складу рейхстагом. На

чолі уряду стояв канцлер, за поданням якого президентом призначалися інші члени кабінету. Члени уряду несли персональну відповідальність перед парламентом, який міг відправити їх у відставку.

Федеральний устрій. Територія Німеччини складалася із 18 земель (15 республік та 3 вільних міста). Кожна з земель мала власний представницький орган – ландтаг, який обирався за допомогою всенародних виборів. В кожному з суб'єктів федерації діяла власна конституція, яка мала бути узгоджена з федеральною конституцією, обирався уряд тощо.

Конституцією передбачалось створення Імперської судової палати, яка стала прообразом конституційного суду і основним завданням якої було нагляд за відповідністю федеральному законодавству законодавства земель.

6. Державний лад фашистської Німеччини (1933-1945)

В двадцятих роках в Німеччині склалася доволі складна економічна ситуація, яка викликала нестабільність та революційні настрої в суспільстві. В такій обстановці представники крупного капіталу, які побоювались нової робітничої революції, вирішили згуртуватись та підтримати націонал-соціалістичну робочу партію на чолі з Адольфом Гітлером. Ця партія виникла в 1919 році і її метою було створення нової сильної Німеччини, в тому числі за рахунок інших ненімецьких народів. Партія обіцяла ліквідувати безробіття, підвищити ціни на сільськогосподарську продукцію і в цілому відновити сприятливу економічну ситуацію. Лозунги партії були розраховані на підтримку широкими верствами населення. Однак ще до приходу до влади було висунуто ряд ідей завойовницького, анти людського по суті характеру (зверхність німецької нації, необхідність завоювання достойного життєвого простору за рахунок інших країн тощо).

Під час виборів до рейхстагу 1932 року фашисти отримали достатньо велику кількість голосів, однак здобули абсолютної перемоги. Тим не менше, президент Гінденбург, під впливом великих підприємців та військових, призначив Гітлера канцлером Німеччини.

Зайнявши посаду канцлера, Гітлер почав проводити політику на встановлення фашистської диктатури в країні. Було прийнято ряд законів, які обмежували політичні свободи громадян і наділяли необмеженими правами поліцію та силові структури. З часом фашистський уряд заборонив діяльність будь-яких партій, окрім націонал-соціалістичної.

З часом розпочалася поступова інтеграція партійних структур в державний апарат. Рішення з'їздів фашистської партії з моменту їх ухвалення ставали законами, перебування на державній службі безпосередньо пов'язувалось з перебуванням у лавах партії тощо. Оскільки партія мала воєнізовану структуру, з наявністю окремих воєнізовано-поліцейських органів (гестапо, сс тощо), то в ній підтримувалася жорстка дисципліна, і її діяльність була суворо централізованою.

Державна влада в Німеччині сконцентрувалася в руках канцлера, який одночасно був фюрером (вождем) партії, головнокомандувачем збройних сил тощо. Усі ці посади обіймав Адольф Гітлер, який був визнаний ні перед ким не підзвітним вождем нації. Йому також було надано право передавати владу у спадок. В 1934 році було ліквідовано посаду президента і його повноваження передані фюреру.

Найвищим законодавчим органом формально визнавався рейхстаг, до складу якого могли входити лише члени націонал-соціалістичної робітничої партії, особисто визначені фюрером. Для легітимації обрання членів рейхстагу проводився плебісцит. Верхня палата парламенту рейхсрат була ліквідована. Основним завданням рейхстагу вважалося прийняття законів, однак враховуючи, що уряд наділявся правом приймати загальнообов'язкові акти, які навіть суперечили конституції, то ця функція парламенту була зведена нанівець.

В цей період в Німеччині утворюється велика кількість центральних органів влади, безпосередньо підпорядкованих вождю, які мали виконувати функції управління у різних сферах. Так разом з імперським урядом було створено ряд центральних установ: Рада міністрів по питаннях оборони,

Таємний кабінет, Колегія трьох уповноважених тощо. Важливу роль у фашистському державному механізмі займали також органи, які забезпечували ідеологію фашизму та відповідали за безпеку діючого режиму. Серед цих органів потрібно відзначити міністерство суспільної освіти і пропаганди, імперську палату культури, державні телерадіокомпанії, головне управління імперської безпеки у складі таємної поліції (гестапо), служби безпеки, поліції порядку тощо.

Була проведена реформа територіального устрою. Землі були позбавлені статусу суб'єктів федерації і перетворилися на ланки адміністративного устрою. Ліквідувалася діяльність земельних парламентів. Уряди земель призначались канцлером і були безпосередньо підпорядковані урядові. Окрім цього призначались намісники земель, які були повинні слідкувати за додержанням вказівок центрального уряду та здійснювали нагляд за місцевими органами.

Значної перебудови зазнала також судова система. Окрім діючих судів вводилися ряд інших судових установ, з повноваженнями надзвичайного характеру. Серед них потрібно відзначити діяльність народних трибуналів, які вирішували справи про державну зраду у спрощеному порядку. Окрім цього в армії діяли спеціально створені військово-польові суди. Діяльність згаданих судових органів відзначалася особливою жорстокістю при недодержанні елементарних прав підсудних.

В 1939 році фашистська Німеччина розпочала другу світову війну. За короткий проміжок часу була завойована територія Польщі, частина Франції. Ще до початку війни була приєднана Австрія і Чехія. В 1941 році фашисти оголосили війну Радянському Союзу, в результаті якої зазнали поразки. В 1945 році Німеччина була завойована військами Радянського Союзу, США, Англії та Франції. Територія країни була поділена на чотири окупаційні зони, кожна з яких контролювалася військами країни-союзниці. Вища влада в країні була передана Союзній контрольній раді, яка складалася з глав військових адміністрацій чотирьох союзних країн. Було проведено демілітаризацію країни,

знищено виробничий потенціал, який був здатен виробляти зброю, проведено „чистку” апарату від представників нацистської партії.

7. Державний лад ФРН (1946-1990)

В 1949 році з дозволу влад США, Великобританії і Франції три окупаційні зони на території Німеччини, які контролювалися урядами цих держав, були об'єднані у єдину державу – Федеративну Республіку Німеччина. При цьому північно-східна окупаційна зона, яка контролювалася військами СРСР, до складу новоутвореної держави не увійшла, а на її території була створена Німецька демократична республіка, яка згодом увійшла до т. з. „соціалістичного табору”. Таким чином, після закінчення Другої світової війни на території німецьких земель утворилося два державних утворення – ФРН та НДР. Окрім цього було визначено, що місто Берлін, яке було столицею колишньої Німеччини буде поділено на дві частини: східна – стане столицею НДР, а на території західної утворилося спеціальне державне утворення під контролем західних країн з назвою Західний Берлін.

Відразу ж після утворення ФРН дістала нову конституцію, яка була затверджена окупаційними владами. Столиця новоутвореної держави була перенесена до м. Бонн. Конституція відновила демократичні інститути влади та в деякій мірі була схожою на Веймарську конституцію. Згідно з новим конституційним документом, який мав назву Основний закон, ФРН ставала парламентською республікою з федеративним устроєм та демократичним режимом. Країна складалася з 10 земель, кожна з яких була самостійною у вирішенні питань бюджету та незалежною одна від одної. Кожна з земель мала свій представницький орган із законодавчими функціями – ландтаг та власний уряд, який володів значною ступінню самоврядності по відношенню до центру.

Главою держави в країні вважався президент, який обирався парламентом терміном на 5 років. Президент не був наділений реальними повноваженнями по управлінню країною і майже уся повнота влади належала уряду.

Законодавча влада належала двопалатному парламенту, який складався з нижньої палати – бундестаг та верхньої палати – бундесрат. Вибори до бундестагу проходили за мажоритарно-пропорційною системою. До складу парламенту входили депутати, обрані в округах, та депутати обрані від загальнонаціональних списків політичних партій, які на виборах подолали 5% бар'єр. До складу бундесрату належали представники земель, які призначалися їх урядами. Основні законодавчі повноваження належали бундестагу. Однак з цілого ряду питань (зміна конституції, переділ території, компетенція земельних влад, фінанси) бундесрат наділявся правом абсолютного вето. У інших випадках верхній палаті належало право відкладального вето.

Федеральна виконавча влада належала федеральному урядові на чолі з канцлером. Канцлер обирався парламентом, за поданням президента, формування іншої частини складу уряду відбувалося за поданням канцлера. Однак на практиці главою уряду ставав лідер партії парламентської більшості. Уряд, а особливо його глава, був реальним політичним лідером держави, який концентрував у своїх руках значну кількість владних повноважень.

Найважливішим федеральним судовим органом слід вважати Конституційний суд ФРН. До повноважень суду входило тлумачення конституції, визначення відповідності конституційним нормам прийнятих законів, вирішення питання щодо розмежування компетенції між федерацією і землями тощо.

В період з 1949 по 1990 рік найбільш впливовими партіями у ФРН були Християнсько-демократична партія та Соціал-демократична партія. Ці партії, як правило здобували перемогу на парламентських виборах, однак зазвичай вони не набирали абсолютної більшості місць у бундестазі і тому не могли сформувати власний уряд. Виходячи з цього, досить помітну роль відігравала менш впливова партія вільних демократів, яка вступала то з однією то з іншою з двох названих партій, забезпечуючи собі представництво на високих урядових посадах.